

CU PRIVIRE LA ADMINISTRAREA SALINELOR DIN DACIA ROMANĂ

Doina Benea*

Cuvinte cheie: *Sare, exploatarea sării, conductores salinarum, administratia salinelor.*
Schlagwörter: *Salz, Salzgewinnung, conductores salinarum, Verwaltung der Salzgruben.*

Ca orice zăcământ, sarea a devenit imediat după cucerirea romană a provinciei Dacia, proprietatea și implicit monopolul Statului. Organizarea exploatării sării s-a făcut probabil, ca și în cazul altor resurse minerale incluse în exploatare prin organizarea de districte miniere, teritorii aflate sub o altă jurisdicție decât cea administrativă locală. Districtele, probabil erau organizate asemenea celor de la minele de aur sub conducerea unor sclavii sau liberi imperiali în vremea lui Traian, iar ulterior din timpul lui Hadrian, se știe administrarea minelor de aur a fost acordată unor *procuratores Augusti* de rang ecevestru.

Nu cunoaștem situația celorlalte tipuri de exploatări miniere, întrucât nu deținem informații de natură epigrafică, care să documenteze organizarea internă a districtelor miniere în Dacia. Ca atare, în acest sens informațiile sunt extrem de puține ele au fost citate de nenumărate ori în literatura de specialitate românească fără a se putea ajunge la interpretări noi privind organizarea exploatării acestor resurse minerale.

Dar, se cuvine, a remarca un aspect esențial și anume zăcămintele masive de sare din Transilvania care se află concentrate în centrul podișului, pe o suprafață de 170.000 km², cu un strat de sare apărând de la suprafața solului până la diferite adâncimi, cu o grosime de până la 300 m¹. La acestea se adaugă zăcămintele de sare din apropiere de Stolniceni de la Ocnele Mari (jud. Vâlcea). În zona de răsărit și parțial spre nord, a Daciei se constată prezența unor lacuri și izvoare de apă sărată care probabil au fost ca atare și în antichitate. Ele se concentrează în parte lângă Sânpaul, Martiniș (jud. Harghita); Sovata, Brâncovenești, Solovăstru, etc. (jud. Mureș); Jelna, Domnești (jud. Bistrița Năsăud).

Aceste resurse bogate din interiorul provinciei Dacia au atras evident atenția romanilor în condițiile lipsei sării solide în spațiul Pannoniei Superior

și Inferior, al întregii Peninsule Balcanice, iar în *barbaricum* în zona de nord a Mării Negre, unde în majoritatea cazurilor sarea era obținută din apa de mare pe țărmul Adriaticii sau al Mării Negre, procedeu îndeajuns de costisitor și îndelungat.

Ca atare, romanii trebuie să fi organizat un sistem de exploatare a zăcământului similar cu al altor provincii. Deocamdată, exploatări antice de sare în *salinae* sunt documentate arheologic și epigrafic în provincii precum: Noricum, Gallia Belgica, Britannia, Hispania, iar în spațiul oriental al Imperiului, mai ales în Cappadocia, etc.². Pentru a putea analiza situația din Dacia vom apela la câteva din informațiile epigrafice cunoscute din provinciile mai sus menționate, pentru întreprinde o analiză comparativă care să evidențieze lucrurile comune sau anumite particularități.

Mărturiile epigrafice cunoscute în aceste provincii sugerează cel puțin la un moment dat în cursul secolelor II-III implicarea armatei în transportarea și distribuția sării, respectiv a comerțului cu sare. Nu lipsite de interes pentru discuția de față sunt două inscripții de la Rimini (Italia) ridicate în onoarea unui *centurio L. Lepidus Proculus* retras în această localitate, de către *salinatores civitatis Menapiorum*³ și de către *salinatores civitatis Morinorum*⁴. L. Lepidus Proculus fusese *centurio* în legiunea a VI-a Victrix cu sediul la Neuss, iar *salinatores* (nu neapărat în sensul de lucrătorii din ocnele de sare, ci probabil, cei ce răspundeau de această activitate economică) din cele două așezări *Menapi* și *Morini*, din Gallia Belgica îi ridicau în semn de recunoștință, monumentele respective. Acest lucru denotă faptul că în atribuțiile acestui ofițer intra supravegherea salinelor, poate chiar comerțul cu sare, procurarea ei pentru nevoile armatei apelându-se astfel, la particulari.

Important de remarcat este și faptul că armata apare direct implicată în exploatarea resurselor de

* Catedra de Istorie a Facultății de Litere, Istorie și Teologie din cadrul Universității de Vest, Bd. Vasile Pârvan nr. 4, 300220 – Timișoara. E-mail: doinabenea@yahoo.co.uk
1. Ciobanu 1999, 156-167.

2. Macrea 1969, 272, 278; Wollman 1996, 248-249; Petică 1999, 205-208; Ciobanu, 1999, 156-167.

3. CIL XI, 390.

4. CIL XI, 391.

sare, întrucât de la început trebuie menționat faptul că sarea figura între alimentele de bază, să spunem strategice — ce erau distribuite în armată, în rația fiecărui soldat. Sarea fiind utilizată aici și în alte scopuri, nu numai în alimentație curentă⁵.

Alte două inscripții, una din Noricum de la *Celeia*⁶ și o alta, din Mauretania Tingitana fac referire la tribuni militari din legiuni, care au deținut și calitatea de *conductores publici* fiind implicați direct în activitatea de comerț⁷, lucru puțin surprinzător pentru activitatea lor cotidiană.

În sfârșit, o altă inscripție descoperită la Izmir (Turcia de azi) menționează o vexillație a legiunii a XI Claudia, deplasată în Orient cu ocazia uneia din expedițiile lui Septimius Severus, pe Nonius Felix, care avea în subordinea sa mai mulți *militēs conductores Kastelli legionis IX Claudiae*⁸. Dedicantii erau subofițeri însă, activi în legiunea I Italica. În acest caz, avem de a face cu vexillațiile provinciei Moesia Inferior deplasate din cele două legiuni: XI Claudia și I Italica, care la Izmir au aceste atribuții care probabil trebuiesc privite ca sarcini privind aprovizionarea castrului cu această calitate de *conductores*. Această calitate conferă atribuții civile unor ofițeri: centurioni sau tribuni militari care erau implicați direct în comerț pentru a realiza aprovizionarea armatei⁹. Un lucru apare esențial și anume, acest fenomen se datează în câteva cazuri în inscripțiile menționate în timpul domniei lui Septimius Severus și a fiilor săi.

Toate inscripțiile menționează implicarea armatei în activități comerciale civile, fie pentru protejarea acestora, fie pentru a realiza aprovizionarea proprie. Acest lucru însă ne atrage atenția, că este posibil ca fel să avem de a face cu o supraveghere militară a exploatărilor de sare, la fel ca și în cazul minelor de aur. Acest lucru rezidă în primul rând din importanța cotidiană a utilizării sării: în alimentația umană, cea animală și în alte domenii¹⁰. În provincii nu deținem informații clare în acest sens.

5. Perea Yébenes 2001, 344-359, tratează această problematică.

6. CIL III, 5184: I.O.M. /C. Calcin/ius/ /Tertian/us/ /**cond(uctoris) p(ublici) p(ortori) tr(ib)unus mil(itum)/leg(ionis) XX V/al(eriae) V(ictricis) c/um/ /Petronia Terti/a/ luxore/pro/ l/se et fili(i)s vot/(um)/sol(vit).**

7. CIL III, 1512 = CIL V,*1097: T(ito) Vario Clementi/ /proc(uratori) Aug(usti) prov(inciarum) B/el/gicae German(iae)/ /utriusq(ue) praef(ecto) alae Britannicae/ miliar(iae)/ praef(ecto)/ /alae II Pann(ioniorum) praef(ecto) auxiliario/um ex Hispa(nia)/ /missorum mo/...in Maur(etaniam) T(ingitan(am) trib(uno)/ mil(itum)/ leg(ionis) XXX Ulpiae V(ictricis) pr(ra)fecto) coh(ortis) Gallorum/ Maced(onicae)/ **tribun/i/...et conductores/ publicorum in R/aetia consistentes(?)**; vezi și comentariul lui Perea Yébenes 2001, 357.

8. AE 1995, 1512.

9. Perea Yébenes 2001, 354-357.

10. Plinius cel Bătrân, *n.h.*, XXXI, 93-108.

Care este situația în Dacia? O situație exactă a salinelor exploatare în antichitate nu există. În general, literatura românească de specialitate a consemnat prezența zăcămintelor de sare moderne apreciind exploatarea lor și în antichitate. Situația nu este departe de realitate datorită mai multor factori: fie prezența resurselor în sine, fie a unor mărturii epigrafice concludente, fie chiar prezența în provincie a unui toponim antic de *Salinae*. Aceiași situația în identificarea ocnelor de sare se întâlnește și în alte provincii ale Imperiului cum ar fi: Hispania, Noricum.

În elucidarea problemei care ne interesează se cuvine a lua în discuție în primul rând situația topografică a posibilelor exploatare de sare din provincie.

V. Wollmann în monografia sa asupra mineritului aprecia ca certe următoarele centre Ocna Mureșului (identificată cu antica *Salinae*), *Potaissa*, și eventual Ocna Sibiului¹¹, apoi exploatare mai mici la: Cojocna Sic, Pata, Ocna Dejului¹², pe valea Șieului, la Domnești¹³. Pornind la aceste identificări se observă un lucru extrem de important și anume, în imediata apropiere a unor zăcăminte de sare, se află de fiecare dată, o fortificație romană. Astfel:

- la Ocnele Mari (jud. Vâlcea), în imediata apropiere este castrul de la *Buridava* (Stolniceni);
- în interiorul arcului carpatic în estul Daciei: zăcămintele de sare de la Martiniș, Sânpaul au în apropiere castrul de la Sânpaul; resursele de sare de la Sovata, au în imediata apropiere castru de la Sărățeni; cele de la Praid au castrul de la Inlăceni¹⁴; în continuare, masive de sare, dar și sărături (sub formă de ape sărate, lacuri, izvoare) apar la Săcalu de Pădure, Solovăstru, Jabenita (ape folosite chiar ca băi sărate), Jdecu de Jos, lângă castrul de la Brâncovenesti;
- în nordul provinciei Daciei sunt masivele de sare de pe valea Șieului, la Domnești cu castrul de la Ilișua în apropiere; apoi exploatarele de la Cojocna, Sic, Pata, Ocna Dejului având castrul de la Gherla poziționat între acestea;
- cele mai importante resurse de sare cu o puritate de 99,8% sunt cele de la *Potaissa*¹⁵, de lângă sediul legiunii a V Macedonica;
- singura așezare antică denumită *Salinae* a fost identificată pe rând, în mai multe

11. Wollmann 1996, 240.

12. Wollmann 1996, 241-242.

13. Wollmann 1996, 243-244.

14. Petică 1999, 205-210 vezi harta.

15. Ciobanu 1999, 161-180.

localități: Ocna Mureș, Uioara, Vințul de Sus, Războieni, centre apropiate de castrul de la Războieni al alei I Batavorum.

Desigur stabilirea unor garnizoane militare poate fi determinată și de alte criterii de natura strategică. Ele sunt astfel amplasate încât să poată apăra exploatarea de sare. Cazul cel mai elocvent îl reprezintă stabilirea legiunii a V Macedonica. Ștampile ale legiunii a V Macedonica au fost descoperite al Praid putând sugera aici prezența unui detașament de pază¹⁶. Înseamnă cu aducerea legiunii a V Macedonica, la Potaissa a fost realizată tocmai în acest sens, pentru a proteja salinele în timpul, evenimentelor marcomanice. Importanța sării pentru Imperiu, mai ales la aceea dată, impunea o astfel de măsură.

Dacă privim sub acest aspect, regimul exploatarea de sare din Dacia, a fost similar cu cele al exploatarea aurifere, adică aflat sub paza și controlul direct al armatei. Dacă acest lucru privea doar paza exploatarea sau a sării scoase, a transportului către beneficiar acest lucru este acum imposibil de reconstituit.

Indiferent de aceasta se evidențiază faptul că armata era interesată în producția și chiar comerțul cu sare. Înseamnă că monopolul statului este extrem de riguros cu acest zăcământ fapt datorat în principal valorii sale intrinsece în viața cotidiană a armatei¹⁷.

Importanța resurselor de sare ale provinciei, pentru nevoile curente ale provinciilor învecinate Pannonia și Moesia și a altora au putut determina, astfel de măsuri de siguranță.

Pe de altă parte, structura administrativă a exploatarea de sare nu apare clar precizată de inscripțiile cunoscute până acum în Dacia. Mărturiile epigrafice privind menționarea unor *conductores salinarum* însărcinați cu exploatarea propriu - zisă a ocnelor de sare este de dată târzie de la sfârșitul secolului II - începutul secolului III¹⁸. Ele reprezintă de fapt un moment clar definit în existența acestor exploatarea. Cele trei personaje sunt deja de nenumărate ori menționate în literatura de specialitate românească și străină sunt:

C. Iulius Valentinus¹⁹, deținea calitatea de *conductor salinarum*. El mai apare amintit pe o altă inscripție descoperită la Tibiscum, unde avea calitatea de *flamen M(unicipii)*²⁰, pe un altar votiv dedicat lui IOM Dolichenus.

16. Petică 1999, 211, cu bibliografia.

17. Perea Yébenes 2001, 357-359.

18. Opinie care coincide cu cea a lui Perea Yébenes 2001, *passim*, în alte provincii ale Imperiului roman.

19. IDR III/4, 248: Soli Inv/icto/ pro /salute«m».C(ai). Iuli .Valen/ tini C(onductoris) Sallinar(um) /Iulius Omucio /libertus actor posuit.

20. IDR III/1, 139.

Personajul este menționat și de o epigrafă de la Apulum pe care a dedicat-o lui I.O.M. Aeternus, în calitate de *primus annualis mun. Sep-/timii. Apul-/ensis/ et patronus coll(egii) fab(rum) / mun(icipii) s(upra) s(cripti)*²¹. Magistraturile deținute de C. Iulius Valentinus la Apulum succesiv sunt următoarele: primul magistrat al municipiului format din *canabae* legiunii a XIII Gemina, fapt care se datează între anii 197-198; cea de a doua funcție de *patronus* pentru *collegium fabrilor* din noul oraș, a fost deținută după funcția similară exercitată de C. Sentius Anicetus exercitată în anul 205 după cum informează o altă inscripție²².

C. Iulius Valentinus este activ ca și *conductor* în perioada anterioară anilor 197-198, când la Tibiscum avea calitatea de *flamen* al municipiului, ceea ce nu poate fi o întâmplare, probabil aici se afla încă din timpul când deținea calitatea de *conductor salinarum* un sediu similar cu cel de la Sânpaul.

El apare legat prin activitatea sa economică și politică de *canabae* din Apulum. S-a invocat posibilitatea ca o inscripție mai târzie de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa să se refere la același personaj²³, care a fost ridicată de doi *decuriones* de la Porolissum: Aurelius Theophilus, și Castor. Probabil de aici, relația și cu P. Ael. Strenuus care își avea sediul tot în acest oraș²⁴.

P. Aelius Marus²⁵ *conductor pascui et salinarum* este personajul cel mai cunoscut atestat prin trei inscripții descoperite pe rând la: Micia, Tibiscum și Domnești. Calitatea pe care o deține este puțin diferită având-o și pe aceea de *conductor pascui*, alături de cea de arendaș al salinelor. La Micia, el este invocat pe un altar votiv dedicat lui Silvanus de către un libert al său, P. Aelius Euphorus²⁶. Monumentul nu permite o datare, dar invocarea divinității sugerează apropierea de domeniul de activitate al divinității silvestre privind pășunile, pădurile.

Cel de al doilea monument a fost ridicat la Domnești (jud. Bistrița Năsăud) de către Aelius Atticus, în calitate de ginere, pentru I.O.M. și M/ inerva/ (probabil cea de a doua divinitate), pentru sănătatea lui P. Aelius Marus²⁷. Nici în acest caz nu avem indicii de datare.

21. IDR III/5, 204; Benea 2004, 390-393.

22. Benea 2004, 390-393, cu toată bibliografia.

23. IDR III/2, 126.

24. Vezi mai jos.

25. IDR III/3, 119, Micia; IDR III/1, 145, Tibiscum; Russu 1956, 7-13 (inscripția de la Domnești) = ILD, 804; vezi și Balla 1979, *passim*.

26. IDR III/3, 119, Micia: Silvano.Do-/mestico-/ P. (ublius) Aelius Euph/ol-/rus pro. salute. P (ubli).Ael(i) /Mari.con/ductoris/ Pascui et sa/linar(um) l(ibens) v(otum) v(ovit).

27. ILD, 804, Domnești: I.O.M. et. M/inervae/ / /p/ro salute Ael(i)/ Mari. Fl(amen) Col(oniae) /c/onductoris pas(cui)/ et salinar(um) Ael(ius)/ Aeticua gener./ v.s.l.m.; la Russu 1956, 7-13: Atticus Servus.

La Tibiscum, o inscripție a fost dedicată lui Mithras pentru același personaj de către un sclav Hermandio, cu calitatea de *actor* al lui Turranius Dil.²⁸ Personajul este cunoscut și într-o altă inscripție de la Tibiscum²⁹. În acest caz, apare un aspect nou, sclavul lui M. Turranius Dil. putea ridica monumentul votiv ca un act de mulțumire pentru P. Aelius Marus sau dimpotrivă era angajatul acestuia, în filiala de la Tibiscum. Și atunci, M. Turranius Dil. ar fi conducătorul acestui centru, în timp ce Marus conduce activitatea la nivelul întregii provincii, judecând după inscripțiile depuse în partea sa de vest și nord-est a Daciei (?).

Publius Aelius Marus deține o calitate nouă, alături de cea de arendaș al salinelor, și pe cea de arendaș al pășunilor, lucru neîntâlnit în alte epigrafe într-o astfel de asociere, această din urmă calitate, comportă o discuție aparte și probabil că se referă a un anumit statut aparte nou, din epoca Severilor pentru pășunile alpine³⁰.

P. Aelius Strenuus³¹ este personajul cel mai important documentat epigrafic până în prezent prin atribuțiile pe care le deține. El avea calitatea de *Ilviral* al Coloniei Sarmizegetusa, augur al Coloniei de la Apulum (deci *post Commodus*), *decurio* al Coloniei Drobeta (în timpul Severilor), patron al unui număr impresionant de colegii de: *nautae*, *centonarii*, *fabrii* pe lângă calitatea de *conductor pascuui*, *salinarum et commerciorum*.

Magistraturile sale de augur al Coloniei de la Apulum și cea de *decurio* al Coloniei Drobeta sugerează o datare a activității sale în timpul lui Septimius Severus și a împăraților care au urmat. Fiind cavaler activitatea sa apare ca extrem de vastă în domeniul economic aproape ocupând prin patronat colegiile, cu domeniile cele mai importante din provincie.

În cazul celor trei personaje doar pentru C. Iulius Valentinus și P. Aelius Strenuus activitatea se poate data cu ușurință în timpul lui Septimius Severus sau după această perioadă, prin magistraturile urbane deținute de cele două orașe: Apulum, Drobeta. Nu apare sigură datarea activității lui P. Aelius Marus (Marius), dar ea nu apare îndepărtată în timp, totuși ea se diferențiază de celelalte două, prin

faptul că în cele trei inscripții, care îl menționează se conturează activitatea sa în teritoriu. Astfel, la Micia, Domnești și probabil Tibiscum se afla filiale ale activității lui P. Aelius Marus. În cazul exploatărilor de sare s-ar putea să existe aici câte un *salarium*³², depozit de sare, spre comercializare direct cu *barbaricum* sau pe Mureș apoi Tisa până la Dunăre spre vestul Imperiului sau spre sudul Dunării. Cei doi liberiți: **P. Aelius Euphorus**³³, **Aelius Atticua (sau Atticus)**, personaje care au fost inițial sclavi, (eliberați chiar de P. Aelius Marus) și **M. Turranius Dil.** apar ca persoanele cu atribuții de adjuncți ai lui Marus. Calitatea lor era aceea de distribuire, spre comercializare, a sării.

În aceeași postură este și Iulius Omucio care deține calitate de *actor*, la Sânpaul pentru C. Iulius Valentinus, în estul Daciei³⁴, un sclav eliberat probabil recent de C. Iulius Valentinus.

Sclavi în activitatea acestor liberiți deocamdată este doar Hermandio, cu calitatea de *actor* de la Tibiscum. Chiar dacă în acest moment nu apare clară întreaga procedură, a drmului sării de la exploatare până în faza de comercializare directă, se conturează posibilitatea stabilirii unor centre de export a sării pe Mureș, prin *Micia*, în nordul Daciei prin Ilișua, poate și *Porrolissum* pentru care nu deținem dovezi epigrafice.

Pentru Tibiscum, argumentele pentru fixarea unui depozit de sare (*salarium*) pot fi legate direct de exportul spre *barbaricum*, fie trebuie considerat un punct intermediar spre Dunăre pentru aprovizionare provinciei Moesia Superior sau Inferior.

Deși lipsesc deocamdată indicii, epigrafice în acest sens ar trebuie să presupunem prin comparație cu restul provinciei Dacia prezența unui actor la *Buridava* pentru exportul sării în Moesia Inferior.

Sediul central celor trei personaje este la **Apulum**, probabil în *canabae* devenite *municipium*, judecând și după activitatea publică pe care o desfășoară, ulterior sau în paralel. Deși sunt persoane civile, activitatea lor este legată de interesele armatei, probabil, aici, distribuindu-se sarea pentru celelalte provincii ale Imperiului.

Cât de mare este implicarea armatei din Dacia în producția de sare a Statului este încă greu de stabilit în acest moment (adică aceasta participă direct la exploatare sau are doar atribuții de pază, protecție etc.). S-ar părea că de comerțul cu sare răspund ofițerii de intențență desemnați

28. IDR III/1, 145, Tibiscum: S(oli).I(nvicto).N(umini).M(ithra e)/ pro salute/ P(ubli) Ael(i) Mari/ Hermandio /act(or) Turrani / Dil (...) v.s.l.m.

29. IDR III/1, 141.

30. Benea 2007, (ms.).

31. CIL, III, 1209 = IDR III/5, 443; Balla 1979, 137, Apulum: P(ublio). Ael(io). P(ubli) f(ilio) Pap(iria) Strenuo eq./ p(ublico) sacerd(oti) arae/ Aug(usti) auguri et Ilviral(i). col(oniae)/ Sarm(izegetusae) augur(i)/ col(oniae) Apul(ensis) dec(urioni)/ col(oniae) Drobeta(ensis) patron(o) collegior(um)/ fabr(um) centonari(orum) et naut(arum) conduct(ori) pas/cui salinar(um)/ et commercior(um) Rufinus eius.

32. Despre rolul acestor depozite în comercializarea sării vezi Besnier 1929, s.v. *Sel*, 1012.

33. Personajul mai apare amintit într-o inscripție de la Soimuș: IDR III/3, 49 dedicată lui Mithras.

34. Vezi mai sus.

ai armatei, care am putea spune mai de grabă îl supraveghează și protejează³⁵. *Negotiatores salariarii* sunt aceia care se ocupau de vânzarea sării, așa cum *conductores salinarum* sunt funcționarii însărcinați cu exploatarea directă a salinelor. În relația producător-negustor se interpune *salarius*, adică acel funcționar care răspunde de depozitul de sare. Calitatea de *negotiator salariarius* este documentată de mai multe inscripții descoperite la Colijnplaat și Domburg³⁶, care atestă un grup de negustori din Colonia Agrippinensis, cărora le fusese concesionată vânzarea sării adusă probabil, din Gallia Belgica pentru Britannia sau Germania. Pentru Dacia, nu deținem astfel de informații epigrafice.

Surprinzător la fel, ca și în alte provincii ale Imperiului, mărturiile epigrafice despre *conductores salinarum* sau *conductores salariarum* din Dacia apar tot în timpul Severilor sugerând o acțiune directă impusă de Casa Imperială. Acest lucru credem, că a fost determinat de dese războaie ale lui Septimius Severus de la începutul domniei sale, care au solicitat un control strict asupra principalelor produse de securitate alimentară, în primul rând a armatei, dar și a Imperiului. Credem că aceste măsuri se integrează aceleia de introducerea controlului Casei Imperiale asupra uleiului exportat din Hispania Baetica, studiată relativ recent de J. Remersal Rodriguez³⁷.

Prezența inscripțiilor de la Domnești și Sânpaul sugerează în chip evident lipsa unor exploatari în Moldova sau chiar Maramureș, la aceea dată³⁸.

Concluzii. Informațiile epigrafice din Dacia și alte provincii amintesc astfel, introducerea din epoca Severilor a unui sistem riguros de control asupra exploatărilor de sare. Este posibil ca acest lucru să apară mai de timpuriu, încă din timpul războaielor marcomanice, sau dimpotrivă, ca urmarea a acestora, după anul 180. Cert este un lucru, că exploatarea sării din Dacia, s-a aflat sub controlul armatei, prin unitățile militare amplasate în punctele principale de acces la *salinae*, ape sărate, izvoare etc., încă de la formarea provinciei.

Administrația centralizată a ocnelor de sare în Dacia în epoca Severilor este civilă, realizată însă cu persoane stabilite în canabele de la *Apulum*, și de aici prin filiale documentate deocamdată la *Tibiscum*, *Micia*, sau Sânpaul, Ilișua, ceea ce argumentează interesele armatei pe care le reprezintă în principal. Se conturează astfel, o administrație a provinciei

centralizată pentru exploatarea sării și implicit comercializarea sării. Cei trei *conductores*: C. Iulius Valentinus, P. Aelius Strenuus și P. Aelius Marus își desfășoară activitatea în perioade apropiate. După funcțiile deținute ar trebui să presupunem că primul a fost C. Iulius Valentinus care a răspuns doar de exploatarea zăcămintelor de sare și exportarea ei, celui de al doilea, P. Aelius Marus, i s-a acordat și administrarea pășunilor, ar trebui să presupunem alpine din zonele centrale ale provinciei în care se găseau și ocnele de sare. Cel de al treilea, P. Aelius Strenuus deținea alături de cele două funcții precedente și pe cea de *conductor commerciorum*, el fiind cavaler. Acest statut social presupune că face parte din sistemul administrativ al provinciei, calitatea sa, ar putea fi asemănătoare unui *procurator*, deși o astfel de funcție ar fi trebuit, să fie menționată epigrafic. Singura inscripție pomenită mai sus în care este amintit P. Ael. Strenuus nu face o astfel de referire. Să fie această un indiciu indirect al organizării exploatării sării, aidoma aurului din Dacia?

În epoca romană modul de exploatare a sării a avut un caracter sezonier: din primăvară - până înspre toamnă³⁹ și presupunea asigurarea nevoilor generale ale Statului pe durata unui întreg an calendaristic. Ca atare, organizarea activității de transportare spre depozite centrale și apoi, spre comercializarea inter-provincială avea loc în mare parte, în același răstimp de activitate, având în vedere pagubele pe care le poate produce ploaia și alte intemperii asupra sării, în sine.

Prin sarea sa — denumită metaforic *aurul alb* — Dacia era cel puțin tot atât de importantă Imperiului roman, cât pentru resursele ei de aur. Ca resursă de export aceasta putea aduce provinciei venituri importante, poate că și Dacia să-și fi plătit prin sare impozitele față de fisc, la fel cum, Remersal Rodriguez presupune că s-a realizat cu uleiul din Hispania Baetica⁴⁰, lucru contestat de alți specialiști.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare literare

Plinius cel Bătrân,
Plinius cel Bătrân, *Naturalis Historia (Enciclopedia cunostințelor din Antichitate)*, vol. V, (prefață, note, indice, trad. Ioana Costa), Ed. Polirom, Iași (2004).

35. Judecând după descoperiri similare din alte provincii. *Vezi supra* notele 5-7.

36. AE 1973, 374, 362, 364, 378.

37. Remersal Rodriguez 1998, 183-199.

38. Wollmann 1996, 241-242 susține posibilitatea unor exploatari antice în Maramureș.

39. Vegetius, *Epitome*, IV, 40 spune că sarea trebuia transportată pe Marea Mediterană între 10 martie și 22 noiembrie, dar cel mai bine între 27 mai și 14 septembrie, pentru a nu fi umiditate crescută, care ar dauna calității sării.

40. *Vezi nota 36.*

Vegetius
Flavii Vegeti Renati, *Epitome rei militaris*, (ed. C. Lang), Ed. Teubner, (Leipzig 1885).

Izvoare epigrafice

CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III, XI.
IDR - *Inscripțiile Daciei Romane*, III/1 /2 /3 /4.
ILD - *Inscripțiile latine din Dacia* (ed. C. C. Petolescu), Ed. Academiei, (București 2006).

Bibliografie specială

Alexianu *et alii* 1992,
M. Alexianu, Gh., Dumitroaia, D. Monah, Exploatarea resurselor de apă sărată din Moldova abordare etnoarheologică. *Thraco-Dacica*, XIII, (1992), 159-167.

Balla 1979,
L. Balla, Contribution à l'histoire de l'extraction du Sel et de Fer dans les mines de la Dacie Romaine. *Ethnographia et Folkloristica Carpathica*, 1, (1979), 175-182.

Benea 2004,
D. Benea, Septime Sévère et l'urbanisation de la province de Dacie. *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca (2004), 390-393

Besnier 1929,
Besnier M., sv. Sel, *DA* (edit. Daremberg et Saglio), IV, 1012-1013.

Carrera Ruiz *et alii* 2000,
J. C. Carrera Ruiz, J. L. Madaria Escudero, J. V. F. Sanchez, La pesca, la sal y el comercio en el Circulo del Estrecho. Estado de la cuetión. *Gerion*, 18, (2000), 43-76.

Ciobanu 1999,
D. Ciobanu, Exploatarea sării și a apelor sărate pe teritoriul carpato-dunărean în secolele I-XII. *Mousaios*, V, (1999), 161-180.

Ciobanu 2001,
D. Ciobanu, Metode și unelte folosite în extragerea sării în spațiul carpato-dunărean în secolele I-XIII. *Mousaios*, VII, (2001), 27-50.

Ciobanu 2002,
D. Ciobanu, Probleme generale privind exploatarea sării în spațiul carpato-dunărean în mileniul I. *Angustia*, VII, (2002), 303-310.

Ciobanu 2002a,
Ciobanu Doina, Sarea – aliment și sursă de venituri pentru locuitorii din nord-estul Munteniei, *Carpica*, XXXI, 19-28 (Bacău 2002).

Ciobanu 2003,
D. Ciobanu, Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean. *Mousaios*, VIII, (2003), 117-124.

Hocquet 1994,
J.-Cl., Hocquet, Production et commerce du sel à l'Age du Fer et à l' époque romaine dans l'Europe du Nord-Ouest. *Revue du Nord-Archeologie*, LXXVI, nr. 308, (1994), 9-20.

Macrea 1969,
M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București (1969).

Maghiar 1970,
N. Maghiar, *Din istoria mineritului în România*, București (1970).

Măluțan 1984,
C. Măluțan, Drumul sării în Transilvania de nord-est. *ActaMN*, XVIII, (1984), 240-255.

Petică 1999,
M. Petică, Salinele din nord-estul Daciei. *Napoca 1880 de ani de la începuturile vieții urbane*, Cluj-Napoca (1999), 205-215,

Remersal Rodriguez 1997,
J. Remersal Rodriguez, *Heeresversorgung und die wirtschaftliche Beziehungen zwischen der Baetica und Germania*, Stuttgart (1997).

Remersal Rodriguez 1998,
J. Remersal Rodriguez, Baetican olive oil and the Roman Economy. (S. Keay), *The archaeology of early Roman Baetica*, Portsmouth, Rhode Island, (1998), 183-199.

Russu 1956,
I. I. Russu, Sclavul Atticus. Contribuții la istoria economică a Daciei. *SCIV*, 1-4, (1956), 7-13.

Wollman 1996,
V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia Romană*, Cluj-Napoca (1996).

Perea Yébenes 2001,
S. Perea Yébenes., El uso de la Sal en el ejército romano y su abastecimiento en época altoimperial. *Arqueologia*, 01.qxp., 345-359.

ÜBER DIE VERWALTUNG DER SALZGRUBEN AUS RÖMISCHEN DAKIEN

(Zusammenfassung)

Es sind einige Inschriften mit den Namen von 3 Generalpächter der Salzgewinnung bekannt: C. Iulius Valentinus, P.Aelius Marus, P. Aelius Strenuus, welche ihren Sitz in Apulum haben. Einige kleinere Zentren, jede mit einem *salarium* vermuten wir in Micia, Ilișua (Domnești), Sînpaul, und Tibiscum⁴¹, vielleicht auch in Porolissum, wofür es jedoch keinen epigraphischen Beleg gibt. Diese stehen unter der Führung von Liberten wie: P. Aelius Euphorus, P. Ael. Atticus, C. Iulius Omucio, M. Turranius Dil. mit Hilfe von einigen Sklaven wie Hermadio aus Tibiscum. Die Inschriften datieren aus der Zeit der Septimius Severus.

41. Siehe die Anm. 20, 27-29, 32.